

УДК 371.213:316.6

СОЛОВЙОВ О. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ УЯВЛЕНЬ ПРО САМОАКТУАЛІЗАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ

Подано характеристику поняття «особистість, що самоактуалізується». Стаття присвячена проблемі формування у чоловіків та жінок уявлень про особистість, що самоактуалізується, яка інтегрує в собі більшість уявлень про феномен самоактуалізації. Наведено характеристику гендерних особливостей їх самоактуалізації. Визначено, що самоактуалізація є безперервною реалізацією потенційних можливостей, здібностей та талантів, тобто постійним прагненням до самовдосконалення. Подаються результати емпіричного дослідження гендерних особливостей самоактуалізації жінок і чоловіків. Висноується, що структура уявлень про самоактуалізацію жінок та чоловіків представлена значною кількістю описових характеристик, що свідчить про багатогранність поняття «самоактуалізація».

Ключові слова: гендер, гендерні ролі, еталони, зріла особистість, особистість, що самоактуалізується, самоактуалізація, соціальні погляди, соціальні уявлення, стереотипи.

Постановка проблеми. Зріла особистість характеризується наявністю прагнень до особистої свободи, оволодіння сенсу життя, основою якого є, перш за все, можливість повною мірою реалізувати себе. Головною особливістю сутності людини є прагнення реалізувати себе та відбутись як особистість. У суспільстві на становлення особистості впливають певні стереотипи, у тому числі професійна діяльність, пов'язана з гендерними відмінностями, оскільки вибір людиною професії певним чином детермінує можливості та шляхи самоактуалізації. У різних культурних середовищах існують різні уявлення про «чоловічі» та «жіночі» види діяльності як у сім'ї так й у професійній сфері. Соціальні погляди на чоловіка та жінку, що самоактуалізуються – це важливе питання, що свідчить про успішність людини у суспільстві, міжособистісних взаєминах, у т. ч. сімейних відносинах, її життєвий вибір та сприймання цієї успішності іншими членами соціуму. Проблема використання та розвитку людського потенціалу виникає у якісно новому вигляді. Особливо актуальним постає питання про необхідність створення конкретних умов для самоактуалізації, розвитку творчого потенціалу, мотивації до особистісного зростання тощо. Оскільки для людини високий рівень особистісної зрілості, психічне здоров'я та рівень самоактуалізації є не тільки професійно значущими характеристиками, які визначають ефективність його діяльності, але й основними чинниками, що впливають на сприйняття такої людини у стосунках з іншими, а особливо з протилежною статтю.

Мета статті – проаналізувати особливості уявлень про самоактуалізацію особистості у чоловіків та жінок.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У сучасному суспільстві існують рівні можливості для чоловіків та жінок щодо вибору професійної діяльності. З одного боку, це свідчить про зрілість та демократичність відносин у суспільстві та створення однакових умов для реалізації особистих прагнень як у чоловіків, так й у жінок, з іншого боку, зміст гендерних ролей починає трансформуватись: жінки активно займаються власною кар'єрою, реалізують себе не лише у сім'ї, але й у професійній діяльності. Жінки прагнуть до самоактуалізації не тільки у традиційній ролі, але й у ролі професіонала. Така трансформація традиційних гендерних стереотипів є однією з причин зміни співвідношення чоловіків та жінок у певних видах професійної діяльності, у той же час як в інших видах професійної діяльності переважання чоловіків та жінок може бути традиційним.

Багато сучасних дослідників (Є. П. Ільїн, І. С. Кон, М. П. Фетіскін та ін.) вважають, що зараз відбувається зміна традиційних стереотипів та еталонів мужності та жіночності. У деяких видах професій спостерігається зростання кількості чоловіків із фемінізованими рисами особистості. Останнім часом можна спостерігати, що жінки стали більше маскулінізовані у боротьбі за свої права та рівні можливості. Це пов'язано з тим, що для самоактуалізації у професійній діяльності жінки мають доводити свою конкурентоспроможність на ринку праці. Внаслідок таких перетворень стає актуальним дослідження гендерних особливостей уявлень про самоактуалізацію.

Не дивлячись на активний інтерес сучасних дослідників до концепції самоактуалізації, автором якої вважається А. Маслоу, єдиного уявлен-

ня про те, що являє собою феномен самоактуалізації, до цього часу не вироблено. Існують відмінності в інтерпретації основних термінів, таких, наприклад, як «самоаткуалізація», «самореалізація», «особистісне зростання», «гармонійна особистість», не розроблено чітких загальноприйнятих визначень та критеріїв.

У наш час задля розвитку подальших досліджень у напрямку розвитку потенціалу самоактуалізації особистості покладено такі положення:

- 1) фундаментальні положення гуманістичної психології, які визначають особистість як систему, що самовдосконалюється, поведінка якої заснована на суб'єктивних переживаннях, прагненні до самоактуалізації (self-actualization), самореалізації (selfrealization) та реалізації власних можливостей (self-fulfillment) (А. Маслоу, Р. Мей, К. Роджерс, Е. Шостром);
- 2) теоретичні та експериментальні дослідження проблем індивідуальності, процесів гармонійного розвитку та гармонійного виховання особистості, розвитку особистості у процесі життєдіяльності, співвідношення зовнішніх та внутрішніх чинників у розвитку індивідуальності (Б. Г. Ананьєв, Л. І. Божович, С. Л. Рубінштейн, В. Е. Чудновський та ін.);
- 3) ідеї та уявлення вітчизняних та закордонних дослідників: про критерії особистісного зростання, методи психокорекції особистості (С. Л. Братченко, С. І. Макшанов, М. Р. Міронова та ін.); про психологічні механізми самодетермінації, що лежать в основі свободи людини (Д. О. Леонт'єв).

Аналіз психологічних досліджень, проведених з точки зору співвідношення основних положень теорії самоактуалізації А. Маслоу з підходами, прийнятими у вітчизняній науці, дозволив виявити, що поняття «особистість, що само актуалізується» у теорії А. Маслоу за основними характеристиками відповідає поняттю «гармонійна особистість» у вітчизняній психології. У багатьох випадках ці терміни вживаються як синоніми.

Існує багато синонімів терміну «самоактуалізація», на наш погляд, ідентичними вважаються «самореалізація» та «самовдосконалення». Якщо поєднати разом визначення у різних словниках, то самоактуалізація – це безперервна реалізація потенційних можливостей, здібностей та талантів, тобто постійне прагнення до самовдосконалення. Тотожним є поняття самореалізації, що визначається нами як вище бажання людини реалізувати свої таланти та здібності, прагнення людини проявити себе у суспільстві, продемонструвати власні позитивні

сторони. На перший погляд самоактуалізація та самореалізація – це ідентичні поняття, але самореалізація проявляється у бажанні подобатись іншим, показати себе у суспільстві у кращому вигляді, у той час як самоактуалізація – це розвиток для себе, для особистісного зростання, незалежно від думки інших. Якщо людині щось не подобається у самій собі, вона намагається змінити це шляхом розвитку необхідних їй якостей, у такому випадку особистість самовдосконалюється, тобто змінює у собі те, що сформувалось не так, як вона цього бажала.

Таким чином синонімів поняття «самоактуалізація» достатньо, але жоден з них не відображає повною мірою зміст цього феномену.

Самоактуалізацію докладно розглядає К. Роджерс. На думку К. Роджерса, «тенденція до самоактуалізації – це процес здійснення людиною протягом усього життя своїх можливостей з метою стати повноцінно функціонуючою особистістю» [8, с. 489]. Він вважає, що прагнення до самоактуалізації є вродженим для кожної людини і ці навички вдосконалення залишаються у людини протягом усього життя.

У суспільстві існують уявлення про самоактуалізацію особистості у вигляді певного образу людини, що самоактуалізується. Цей образ існує у свідомості індивіда, володіє певними якостями і займає певну позицію у суспільстві, і це уявлення не обов'язково може відповідати стандартним уявленням учених про самоактуалізацію. На наш погляд, найбільш вдалим можна вважати визначення «соціальні уявлення», що належить Д. Жоделе. «Соціальні уявлення – це властивості буденного практичного мислення, направлені на засвоєння та осмислення соціального, матеріального та ідеального оточення... вони володіють особливими характеристиками у галузі організації змісту, ментальних операцій та логіки. Соціальна детермінованість змісту і власне процесу уявлення визначені контекстом та умовами його виникнення каналами циркуляції, та, нарешті, функціями, яким вони слугують у взаємодії зі світом та людьми» [1, с. 204].

Соціальні уявлення формуються під час взаємодії, насамперед під впливом засобів масової інформації. Існують різні соціальні уявлення про самоактуалізацію чоловіків і жінок. Це відбувається через наявність соціальних стереотипів, невіддільних від людського життя. Існує жорстке розподілення професій за статевою ознакою, так спеціальності, пов'язані з політичною і керівною роллю, визначаються як «чоловічі». Розширення уявлень суспільства про можливість реалізації

жінкою своїх можливостей не тільки у сімейній, суспільній, а й у політичній і професійній сферах, дозволило значній частині жінок опанувати частину професій, пов'язаних з управлінням.

Вітчизняні та зарубіжні дослідження свідчать, що традиційні гендерні ролі ускладнюють самоактуалізацію саме жінок, обмежуючи можливості «поза сімейної» самореалізації. Відповідь на питання про наявність гендерних особливостей самоактуалізації може дати наше дослідження.

У дослідженні взяли участь 72 особи (36 чоловіків та 36 жінок) віком від 25 до 35 років.

Результати проведеного нами дослідження показали, що чоловіки більшою мірою незалежні, ніж жінки, і здатні керуватися власними цілями, переконаннями, установками та принципами, більш вільні у виборі, не підвладні зовнішньому впливові, вони більш схильні, на відміну від жінок, приймати себе такими, якими вони є, незалежно від оцінки своїх переваг і недоліків, а також сприймати свій гнів й агресію як нормальні прояви людської природи, не відкидають їх як щось неприродне. Це дає їм можливість краще контролювати власну агресивну поведінку. Істотною різницею цього дослідження у показниках середніх значень між чоловіками та жінками є різниця за шкалою «спонтанності». За цим критерієм чоловіки здатні краще за жінок поводити себе спонтанно та безпосередньо виражати свої почуття, а також не мати заздалегідь розрахованого способу поведінки.

Жінки більшою мірою, порівняно з чоловіками, схильні сприймати природу людини у цілому як позитивну («люди у цілому – добрі»), більш сенситивні до своїх внутрішніх станів, точніше розуміють власні почуття і потреби. За результатами дослідження характерним для жінок є цілісне сприйняття світу та людей, здатність знаходити закономірний зв'язок в усіх явищах життя (робота-гра, егоїзм-безкорисливість, тілесне-духовне та ін.), розуміння, що ці протилежності не є антагоністичними, свідомо пов'язувати протилежні життєві явища. Також жінки більш контактні, порівняно з чоловіками, вони швидше входять у контакт і встановлюють взаємовідносини з іншими людьми, відкриті спілкуванню. Жінки, на відміну від чоловіків, можуть швидше встановлювати глибокі та емоційно-насичені контакти. Жінки більшою мірою приймають цінності особистості, що самоактуалізується, до числа котрих А. Маслоу відносив: істину, доброту, красу, цілісність, життєвість, унікальність, досконалість, справедливість, порядок, простоту, самодостатність. Вони краще усвідомлюють та рефлексують свої потреби та по-

чуття, тонко відчувають себе, свої переживання та потреби. Ще одну суттєву відмінність, виявлено проведене долідження за шкалою «гнучкості поведінки». Результати тестування показали, що для жінок більш характерний ступінь гнучкості у реалізації своїх цінностей у поведінці, взаємодії з оточуючими людьми, а також гнучкість застосування власних принципів й адекватність реагування на мінливу ситуацію.

Отримавши такі результати, нами зроблено припущення, що структура уявлень про самоактуалізацію чоловіків та жінок може бути представлена великою кількістю описових характеристик. Це свідчить про багатогранність самого поняття самоактуалізація, різноманітність уявлень та наявність системи особистих значень у кожної людини, високу особистісну значущість самореалізації. Згідно з результатами дослідження, як у чоловіків, так й у жінок зустрічаються схожі характеристики, проте частота їх зустрічальності у більшості випадків різна.

Жінка, що самоактуалізується, на думку жінок, повинна володіти: завзятістю, розумом, цілеспрямованістю, красою, читати книги, прагнути вдосконалення, мати вищу освіту, бути впевненою у собі, і з сильним характером.

Чоловік, що самоактуалізується, на думку чоловіків, повинен володіти: завзятістю, мати стабільний прибуток, розум, цілеспрямованість, фізичну силу, бути працьовитим, упевненим у собі, добрим, чуйним і мати сильний характер.

Висновки. Відмінності у результатах дослідження між чоловіками та жінками дозволяють нам припустити, що для чоловіків і жінок велике значення мають особистісні характеристики в описі образу особистості, що самоактуалізується. Але при цьому жінки бачать самоактуалізовану жінку більш зосереджену на собі, що, можливо, пов'язано з тим, що жінці зараз дуже важливо добре виглядати і вміти себе подати, щоб у сучасному світі, де все ж таки домінують чоловіки, не відставати від них, а в чомусь навіть і перевершувати. Проте чоловіки вважають, що жінка повинна володіти чоловічими якостями, що, у свою чергу, можна пов'язати зі зростанням емансипації жінок, і вони звісно це помічають і вважають нормальним. Роль глави сім'ї та добувача дісталася чоловіку, набуваючи певну цінність традиційно в історії суспільства і залишаючись значущою до цього часу.

Детальний аналіз гендерних характеристик процесу самоактуалізації особистості представляє наукову цінність для розуміння сучасних уявлень чоловіків та жінок про успішну, самореалізовану, гармонійну особистість, а також дає

змогу семантично розкрити повною мірою дефініцію «самоактуалізація» та дати науково обґрунтоване, всеосяжне значення цьому поняттю. Виходячи з цього, питання психосемантичних особливостей уявлень про самоактуалізацію особистості входить у наше коло наукових інтересів та складає основу для подальших досліджень у цій царині.

Список використаних джерел

1. Андреева Г. М. Психология социального познания / Г. М. Андреева. — М.: Аспект Пресс, 2000. — 288 с.
2. Берн Ш. Гендерная психология / Ш. Берн. — СПб.: Прайм — ЕВРОЗНАК, 2001. — 320 с.
3. Бондаренко Н. И. Социальные представления о самоактуализации: гендерный аспект [Текст] / Н. И. Бондаренко // Психологические науки: теория и практика: материалы междунар. науч. конф. (г. Москва, февраль 2012 г.). — М.: Буки-Веди, 2012. — С. 46—48.
4. Вахромов Е. Е. Психологические концепции развития человека: теория самоактуализации / Е. Е. Вахромов. — М.: Международная педагогическая академия, 2001. — 160 с.
5. Гозман Л. А. Самоактуализационный тест / Гозман Л. А., Кроз М. В., Латинская М. В. — М.: Рос. пед. агенство, 1995. — 43 с.
6. Клецина И. С. Самореализация и гендерные стереотипы / И. С. Клецина // Психологические проблемы самореализации личности. — Вып 2. — СПб.: Изд-во СПбГУ, 1998. — С. 188—202.
7. Лейфрид Н. В. Ответственность как личностная детерминанта представлений об успешном челове-

ке: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Н. В. Лейфрид. — Краснодар, 2006. — 220 с.

8. Хьелл Л. Теории личности: основные положения, исследования и применение / Л. Хьелл, Д. Зиглер. — СПб.: Питер, 1998. — 608 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Andreeva G. M. Psihologiya social'nogo poznaniya / G. M. Andreeva. — M.: Aspekt Press, 2000. — 288 s.
2. Bern Sh. Gendernaya psihologiya / Sh. Bern. — SPb.: praim — EVROZNAK, 2001. — 320 s.
3. Bondarenko N. I. Social'nye predstavleniya o samoaktualizacii: gendernyj aspekt [Tekst] / N. I. Bondarenko // Psihologicheskie nauki: teoriya i praktika: materialy mezhdunar. nauch. konf. (g. Moskva, fevral' 2012 g.). — M.: Buki-Vedi, 2012. — S. 46—48.
4. Vahromov E. E. Psihologicheskie koncepcii razvitiya cheloveka: teoriya samoaktualizacii / E. E. Vahromov. — M.: Mezhdunarodnaya pedagogicheskaya akademiya, 2001. — 160 s.
5. Gozman L. A. Samoaktualizacionnyj test / Gozman L. A., Kroz M. V., Latinskaya M. V. — M.: Ros. ped. agenstvo, 1995. — 43 s.
6. Klecina I. S. Samorealizaciya i gendernye stereotipy / I. S. Klecina // Psihologicheskie problemy samorealizacii lichnosti. — Vyp 2. — SPb.: Izd-vo SPbGU, 1998. — S. 188—202.
7. Lejfrid N. V. Otvetstvennost' kak lichnostnaya determinanta predstavlenij ob uspešnom cheloveke: dis. ... kand. psihol. nauk: 19.00.01 / N. V. Lejfrid. — Krasnodar, 2006. — 220 s.
8. H'ell L. Teorii lichnosti: osnovnye polozheniya, issledovaniya i primenenie / L. H'ell, D. Zigler. — SPb.: Piter, 1998. — 608 s.

СОЛОВЬЕВ А. М.

ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О САМОАКТУАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ

Дана характеристика понятия «самоактуализирующаяся личность». Статья посвящена проблеме формирования у мужчин и женщин представлений о самоактуализирующейся личности, которая интегрирует в себе большинство представлений о феномене самоактуализации. Представлено характеристику гендерных особенностей их самоактуализации. Определено, что актуализация является непрерывной реализацией потенциальных возможностей, способностей и талантов, то есть постоянным стремлением к самосовершенствованию. Представлены результаты эмпирического исследования гендерных особенностей самоактуализации женщин и мужчин. Висновок, что структура представлений о самоактуализации женщин и соловикив представлена значительным количеством описательных характеристик, свидетельствует о многогранности понятия «самоактуализация».

Ключевые слова: гендер, гендерные роли, эталоны, зрелая личность, самоактуализирующаяся личность, самоактуализация, социальные взгляды, социальные представления, стереотипы.

SOLOVIOV O. M.

GENDER FEATURES OF IDEAS ABOUT SELF-ACTUALIZATION

The characteristic concept of «personality, self actualization». This article is devoted to the problem of the formation of male and female perceptions of identity, samoaktualizuyetsya that integrates many ideas about the phenomenon of self-actualization. The characteristic features of their gender self-actualization. Defined as self-actualization is a continuous realization of potential, skills and talents that always try to improve. The results of empirical research gender-sensitive self-actualization of women and men. Vysnovuyetsya that the structure of representations of women and self-actualization solovikiv are a number of descriptive characteristics, indicating the complexity of the concept of «self-actualization». Woman samoaktualizuyetsya must be endowed with, tenacity, intelligence, commitment, beauty, read books, seek perfection, have higher education, be confident, and strong character. A man who samoaktualizuyetsya, should have, tenacity, have a stable income, intelligence, determination, physical strength, to be hard working, self-confident, kind, sensitive and have a strong character. A detailed analysis of the gender characteristics of self-actualization process presents scientific value for understanding the modern ideas of men and women of successful, samorealizovanu, harmonious personality.

Keywords: gender, gender roles, standards, mature personality, a personality that samoaktualizuyetsya, self-actualization, social attitudes and social representations, stereotypes.

Стаття надійшла до редколегії 10 вересня 2014 року